

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 342.268(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.24>

Дар'я Вікторівна Туренко,

*Харківський національний університет
внутрішніх справ (ад'юнкт)*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
І КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО
ХАРАКТЕРУ**

Доведено, що можливість застосування судом примусових заходів медичного характеру до неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, регулюється нормами закону про кримінальну відповідальність і положеннями кримінального процесуального законодавства України. Їх реалізація здійснюється у взаємодії матеріального і процесуального права, зокрема в певних формах кримінальної відповідальності та у заходах, що кримінальною відповідальністю не охоплюються, а йменуються кримінально-правовим примусом, а також забезпечується за допомогою окремих процесуальних інститутів. Досліджено наукові позиції окремих учених та представників наукових шкіл із зазначених питань, на підставі яких надано низку власних висновків щодо порушених проблем.

Ключові слова: співвідношення, неосудна особа, суспільно небезпечне діяння, осудна особа, суд, наукова позиція, кримінальна відповідальність, судово-психіатрична експертиза, психічна хвороба, вчинення злочину, покарання, відтермінування покарання, примусове лікування.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Розбудова незалежної, демократичної та правової Української держави останні декілька років набуває дуже стрімких темпів, що зумовлено, насамперед, усвідомленням незворотності європейського та євроатлантичного вибору, прагненням до остаточного утвердження міжнародних та європейських стандартів у сфері забезпечення прав і свобод громадян, спрямуванням діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на служіння як загальнонаціональним, так й інтересам кожної людини. Вищезазначене, безумовно, має ключовий та визначальний вплив також на

процеси, що відбуваються у сферах організації і діяльності органів державної влади, що насамперед вимагає приведення підстав, правил та умов їх функціонування до найкращих світових стандартів [1, с. 8]. Це, на нашу думку, повною мірою стосується й питань удосконалення кримінального, кримінального процесуального та іншого законодавства, у сферу дії якого потрапляє особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Схожої позиції дотримується Ю. В. Баулін, який зазначає, що кримінальне право є динамічною системою кримінально-правових норм, воно постійно змінюється, хоча і не так швидко, як саме кримінальне середовище [2, с. 820], що ми підтримуємо. У свою чергу, на нашу думку, динамічність та вищезазначене стосується повною мірою також і кримінального процесу, оскільки після ухвалення чинного КПК України у 2012 р., який виявився дещо недосконалим, до нього вже внесено понад 580 змін, доповнень та уточнень, що вимагає свого переосмислення, подальших наукових досліджень і удосконалення, а також напрацювання відповідної правозастосовної практики. За визначенням О. О. Юхна, Г. І. Глобенка, Т. Г. Фоміної, питання застосування примусових заходів медичного характеру є актуальним, оскільки міжнародна спільнота здійснює моніторинг цього напрямку, враховуючи певні зловживання влади за часів колишнього СРСР. Так, в Україні кількість осіб, до яких застосовувалися примусові заходи медичного характеру, в останні роки зростає. Це підтверджується статистичними даними, згідно з якими в національні суди нашої країни направлялися клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, зокрема: в 2013 р. їх направлено 1112; в 2013 р. – 940; в 2015 р. – 946; в 2016 р. – 866; в 2017 р. – 1100; в 2018 р. – 1070; за 2019 р. – 281 [3, с. 90–96].

Відповідно до наявної класифікації, що існує у кримінальному праві, заходи кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, реалізуються у: 1) певних формах кримінальної відповідальності; 2) заходах, що, за загальноприйнятим визначенням учених, кримінальною відповідальністю не охоплюються, а йменуються кримінально-правовим примусом, при цьому цей напрямок продовжує бути дискусійним питанням. Останнє стосується, насамперед, примусових заходів медичного і виховного характеру, що передбачено статтями 94 (зі змінами у 2017 р.) і 105 КК України. Питання з'ясування правової природи примусових заходів медичного і виховного характеру взаємопов'язане з питанням співвідношення таких заходів із: 1) кримінально-правовими відносинами; 2) кримінальною відповідальністю; 3) покаранням [4, с. 128]. Однак до них, на нашу думку, слід додати ще й виключення кримінальної відповідальності та кримінально-правовий примус. Відповідно до розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» у

ст. 44–49 КК України примусові заходи медичного характеру не включені як підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Водночас у нормах ч. 1 ст. 84 КК України зазначено, що звільняється від покарання особа, яка під час його відбування захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру відповідно до статей 92–95 (ст. 95 зі змінами від 14 листопада 2017 р. в Законі № 2205-VIII) розділу XIV КК України. За визначенням О. В. Надена, таким чином, між особою, яка вчинила злочин, та державою одночасно складаються два види правовідносин: кримінальні і кримінально-процесуальні. Держава в особі органів дізнання, досудового розслідування і прокуратури отримує повноваження кримінального переслідування особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння [5, с. 27]. Приєднуючись до наукової позиції дослідника, А. В. Головка зазначає, що такі правовідносини інколи в літературі розглядаються як єдині і називаються правовідносинами кримінального переслідування [6, с. 41–51], що ми підтримуємо. Таким чином, указані проблемні питання підлягають окремому дослідженню.

Стан дослідження проблеми

Окрім теоретичні та практичні питання застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі розглядалися у наукових працях С. Е. Абламського, М. І. Бажанова, А. В. Багрій-Шахматова, Ю. В. Бауліна, С. Е. Беклемищева, М. Ш. Буфетова, Г. І. Глобенка, А. В. Головка, Б. Н. Дердюк, О. І. Іванова, М. П. Карпушина, Я. Ю. Кондратьєва, Н. Ф. Кузнецової, В. І. Курляндського, П. С. Матишевського, В. О. Меркулової, О. В. Надена, Г. В. Назаренка, А. В. Наумова, В. В. Сверчкова, Д. С. Слінька, Я. І. Соловій, В. В. Сташиса, Є. М. Стрельцова, М. О. Стручкова, В. Я. Тація, І. І. Чугуннікова, Т. Г. Фоміної, О. О. Юхна, О. О. Ямкової та ін. Після того, як Україна стала незалежною державою, на рівні кандидатських дисертацій порушені у статті питання досліджували С. А. Шаренко (Харків, 2000 р.); О. О. Ямкова (Одеса, 2004 р.); І. В. Жук (Київ, 2009 р.); Н. Н. Книга (Дніпропетровськ, 2009 р.); Б. Н. Дердюк (Одеса, 2012 р.). Дві з окреслених дисертацій були захищені у сфері кримінального процесу, інші – в галузі кримінального права, однак до набрання чинності КПК України 2012 р. Водночас питання співвідношення кримінального і кримінального процесуального законодавства при застосуванні примусових заходів медичного характеру досліджувалося лише фрагментарно, в основному в розрізі матеріального права. Отже, залишається низка проблемних теоретичних і прикладних питань у цьому напрямку дослідження. Так, не опрацьоване одностайне визначення та залишаються дискусійними питання щодо

належності таких заходів і чіткого відокремлення їх від кримінальної відповідальності та покарання, не закріплено загальноприйнятого розмежування їх та визначення як кримінально-правового примусу, а також мають місце багато інших теоретичних та прикладних питань, що спонукає до подальших наукових пошуків.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є аналіз співвідношення кримінального і кримінального процесуального законодавства у практичній діяльності при можливому застосуванні судом примусових заходів медичного характеру, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження відповідно до норм ст. 1 КК України та ст. 2 КПК України. Основними *завданнями* дослідження є визначення та співвідношення особливостей матеріального і процесуального права при застосуванні примусових заходів медичного характеру.

Наукова новизна дослідження

Наукове дослідження має такі елементи новизни:

– *уперше* визначено сучасну тенденцію у кримінальному праві та кримінальному процесі щодо виділення в окремий напрямок досліджень про відмежування понять і сутності «звільнення особи від кримінальної відповідальності» та «покарання» від «виключення кримінальної відповідальності» та тенденцію про наявність та виокремлення при цьому іншого напрямку – «кримінально-правового примусу»;

– *удосконалено* напрямок у кримінальному праві і кримінальному процесі щодо застосування примусових заходів медичного характеру як такий, що не пов'язується з кримінальною відповідальністю.

Виклад основного матеріалу

Розглядаючи генезис співвідношення вказаних заходів із кримінально-правовими відносинами слід підкреслити, що у кримінальному праві на певних історичних етапах була поширена наукова позиція М. П. Карпушина, В. І. Куряндського та інших учених, відповідно до якої неосудна особа не визнавалася суб'єктом кримінально-правових відносин. При цьому вважалося, що норми кримінального права мають регулювати лише ті відносини, що виникають унаслідок злочинного діяння, а дії неосудної особи, навіть якщо вони суспільно небезпечні, не можуть породжувати кримінально-правові відносини [7, с. 216]. Водночас сьогодні більшість дослідників з кримінального права підтримує наукову позицію про те, що норми права не обмежуються нормами, що визначають злочинність та караність діяння, наголошуючи на тому, що вони містять також ознаки діяння, яке не є злочином і яке стосується суспільно небезпечного діяння неосудних осіб. При цьому правові норми застосовуються в межах кримінально-правових відносин. Неосудна особа внаслідок свого психічного

стану є невідповідальною, разом із тим факт вчинення нею суспільно небезпечного діяння є підставою для виникнення певних відносин із державою, які мають правовий характер. Держава повинна забезпечувати захист суспільства від таких діянь шляхом застосування кримінально-правових і медичних заходів примусу до конкретної особи, яка визнана висновком відповідної судово-психіатричної експертизи психічно хворою. Такі відносини стають кримінально-правовими і реалізуються через кримінально-процесуальні механізми. Завершення застосування примусових заходів медичного характеру може бути підставою для припинення кримінально охоронюваних відносин. На питання щодо міри співвідношення примусових заходів медичного та виховного характеру і кримінальної відповідальності вчені не мають однозначної відповіді, що має бути окремим напрямком наукового дослідження. Водночас, як зазначає В. О. Меркулова, з точки зору запобігання злочинності, першочерговими мають бути виправлення та спеціальне попередження як завдання, що виконуються правосуддям стосовно конкретної особи з метою недопущення у подальшому вчинення нових злочинів [4, с. 107].

Таким чином, дискусія про систему, щодо якої можна здійснити класифікацію заходів кримінально-правового переслідування і впливу відносно певної особи, в науці реалізується, з одного боку, за допомогою наукових позицій і прийнятих законодавством форм кримінальної відповідальності, а з іншого – позиціями окремих науковців щодо застосування заходів, що не охоплюються системою кримінальної відповідальності та їх співвідношенням. Вказане сьогодні продовжує бути дискусійним питанням. За визначенням Ю. В. Бауліна, не є кримінально-правовими норми, що регламентують застосування примусових заходів медичного та виховного характеру [8, с. 286], що ми підтримуємо. Питання застосування примусових заходів медичного характеру розглядаються також як кримінально-правові відносини, що реалізуються завдяки положенням кримінального процесуального законодавства. При цьому реалізація прав і обов'язків суб'єктів матеріального кримінально-правового відношення здійснюється в рамках не тільки кримінально-правових, а й кримінально-процесуальних правовідносин і зовні оформлюється у вигляді встановлених КПК України правозастосовних документів [4, с. 96]. На нашу думку, до вказаного слід додати, що до них належать рішення судових інстанцій, винесення яких є їх прерогативою в питаннях щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

За визначенням І. І. Чугуннікова та інших учених, за своєю юридичною природою такі правові відносини мають схожі ознаки з відносинами «державна-неосудний», що дозволяє розглядати їх в одній класифікаційній групі з примусовими заходами як медичного, так і виховного характеру. При цьому вчений зробив висновок, що поряд

із правовідносинами кримінальної відповідальності ще самостійно існує такий вид кримінальних охоронюваних правовідносин, що породжуються діями неосудних осіб і тих, які не досягли віку кримінальної відповідальності [9, с. 57–62]. Водночас, на нашу думку, відносно застосування примусових заходів медичного характеру слід зауважити, що не до всіх категорій осіб можна віднести вказані висновки наведеного ученого, оскільки, наприклад, щодо особи, яка захворіла на психічну хворобу вже після вчинення злочину, вказане стосується лише на період терміну і отриманого нею тимчасового статусу неосудної особи, аж до її повного одужання, після чого вона буде відбувати призначене покарання. Наша наукова позиція підтверджується ще й тим, що відносно питання міри співвідношення їх у цілому та кожного з них окремо щодо примусових заходів виховного і медичного характеру та кримінальної відповідальності сьогодні учені не мають одноставної позиції. Так, зокрема О. О. Іванов та інші вчені щодо проблем правопорушення і кримінальної відповідальності з питань застосування примусових заходів медичного і виховного характеру пропонували розглядати їх як форми кримінальної відповідальності. Така позиція дослідників виражається в тому, що суд, оцінивши обставини злочину та особистість особи, яка його вчинила, має право винести обвинувальний вирок, однак застосовує покарання до такої категорії умовно. У подальших дослідженнях науковець змінив свою наукову позицію [10, с. 48; 88–89], що, на нашу думку, є дискусійною та не може бути підтриманою. Так, беручи участь у дискусії з цих питань, А. В. Багрій-Шахматов вважав кримінальну відповідальність комплексним явищем і правовим наслідком злочину та підкреслював, що вона реалізується в певних формах, що закріплено нормами різних галузей права. Під її реалізацією дослідник пропонував розуміти конкретні дії сторін певних правовідносин з приводу здійснення їх прав та обов'язків і вказував, що система форм реалізації кримінальної відповідальності включає в себе кримінально-правові, кримінальні, процесуальні та адміністративно-правові заходи. У свою чергу, заходи кримінального примусу, на його думку, охоплюють покарання, заходи медичного та виховного характеру [11, с. 130–131]. Тобто вчений схиляється до того, що примусові заходи медичного і виховного характеру виступають засобами реалізації кримінальної відповідальності, з чим не можна погодитись, оскільки за такою категорією кримінальних проваджень у наявності немає, чи не виноситься обвинувальний вирок суду.

У свою чергу М. Ш. Буфетова звертає увагу на те, що міри кримінального процесуального примусу повинні застосовуватись до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані неосудності. Правовою основою є суспільно небезпечне діяння [12, с. 14]. Аналогічну точку зору підтримують й інші вчені. Зокрема, Я. І. Соловій зазначав, що

засобами реалізації кримінальної відповідальності є самостійні юридичні державно-примусові заходи: кримінальні покарання, примусові заходи медичного і виховного характеру [13, с. 39], що не можна підтримати. М. О. Стручков не підтримує позицію щодо віднесення примусових заходів медичного характеру до кримінальної відповідальності, оскільки, з його точки зору, вони застосовуються до неосудних осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності [14, с. 77–78], що ми підтримуємо. Окрім указанного вченого, інші науковці також схиляються до того, що виключення кримінальної відповідальності відповідно до чинного КК України має місце за наявності обставин, що виключають склад злочину у вчиненні суспільно небезпечного діяння (неосудності, недосягнення особою певного віку, казусу, неперборної сили тощо) [15, с. 254–255].

Крім цього, такі видатні дослідники національного кримінального права, як М. І. Бажанов, Я. Ю. Кондратьєв, П. С. Матишевський, В. В. Сташис, Є. М. Стрельцов, В. Я. Тацій та інші, дотримувались іншої наукової позиції, згідно з якою примусові заходи медичного і виховного характеру не належать до кримінального покарання та не пов'язані з кримінальною відповідальністю [16, с. 211], що ми підтримуємо і наголошуємо, що А. В. Багрій-Шахматов відносив їх до заходів кримінально-правового примусу. А. В. Наумов при виділенні і визначенні методів кримінально-правового регулювання відніс до них: застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; застосування примусових заходів медичного характеру та примусове лікування [17, с. 12]. Власну наукову позицію висловив також один із сучасних учених Г. В. Назаренко, який зазначив, що застосування примусових заходів медичного і виховного характеру поєднує в собі як юридичні, так і медичні ознаки. Підстави, порядок застосування та припинення таких заходів визначені законодавством про кримінальну відповідальність, процедура призначення та їх скасування, у свою чергу, закріплена кримінальним процесуальним законодавством, а порядок виконання – кримінально-виконавчим законодавством, у підтвердження чого вони є засобами саме державного примусу [18, с. 40–46].

При розгляді правової сутності примусових заходів медичного характеру слід акцентувати увагу на тому, що примусові заходи медичного характеру, як і покарання, є заходами державного примусу, однак відмінними від покарання за своєю юридичною природою. При цьому, за визначенням В. О. Меркулової, примусові заходи медичного характеру, що застосовуються до неосудних осіб, є заходом соціального характеру суспільства від повторення суспільно небезпечних діянь особи, яка має розлади у психіці. Отже, за своєю сутністю такі заходи є лікувально-реабілітаційними і мають дещо інші цілі, ніж покарання, зокрема, насамперед, обов'язковість лікування

особи (незалежно від її волі), а також попередження вчинення нового суспільно небезпечного діяння [4, с. 135–142]. Водночас окремі вчені висували більш доцільну пропозицію відносити, зокрема, й примусові заходи медичного характеру до передумов та підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності. Слід охарактеризувати позиції сучасних науковців, більшість з яких дотримується точки зору, згідно з якою примусові заходи медичного і виховного характеру не є кримінальним покаранням і взагалі не пов'язані з кримінальною відповідальністю. Пояснюється наведене тим, що такі особи вчинили злочин у стані неосудності, захворіли на психічну хворобу до винесення вироку або під час відбування покарання. Крім цього, якщо характеризувати їх юридичну природу, то йдеться про те, що примусові заходи медичного характеру є заходами державного примусу, які призначаються, продовжуються, змінюються та припиняються тільки в судовому порядку. Їх застосування не залежить від бажання і волі психічно хворої людини. Примусові заходи лікування призначаються особам, які вчинили злочин, що передбачено законом про кримінальну відповідальність, і тільки судом, але вони не несуть в собі покарання, оскільки не є карою та не мають на меті виправлення психічно хворої особи. Н. Ф. Кузнєцова зазначила, що з цих питань можна вести мову й про такий специфічний вид звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 3 ст. 19 КК України, у ч. 1 якої йдеться про звільнення від покарання тих осіб, які після вчинення злочину захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності) або керувати ними – ч. 3 ст. 19 КК України (позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії). У цьому випадку слід вести мову не про звільнення від покарання, а про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки особа, яка захворіла на психічну хворобу до розгляду справи в суді або в період такого розгляду, не може бути засуджена [19, с. 152]. Відповідно до ч. 3 ст. 19 «Осудність» КК України до такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню. Згідно з ч. 4 ст. 95 КК України у разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через видужання особи, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, підлягають покаранню на загальних засадах, а особи, які захворіли під час відбування покарання, можуть підлягати подальшому відбуванню покарання¹.

¹ Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями на 16 вересня 2019 р. : офіц. текст. Київ : Алерта, 2019. 214 с.

Таким чином, на першому етапі кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, а потім захворіла на психічну хворобу, таке переслідування тимчасово припиняється і суд призначає примусові заходи медичного характеру. Слід зазначити, що це є тимчасовим звільненням особи від кримінальної відповідальності, але тільки на період до видужання такої особи. Водночас якщо така особа не одужає протягом строків давності, то вона підлягає звільненню від кримінальної відповідальності на загальних підставах відповідно до ст. 49 КК України. Однак В. В. Сверчковим напрацьовано концепцію, яку підтримують окремі вчені, про те, що необхідно лікувати особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, а після її одужання сторона обвинувачення повинна прийняти рішення щодо кваліфікації кримінального правопорушення та визначити його обставини, провести досудове провадження та надати матеріали кримінального провадження до суду. Суддя повинен вирішити питання щодо проведення судового розгляду та ухвалити вирок [20, с. 509]. Така концепція, на нашу думку, не може бути підтримана, враховуючи національні доктринальні підходи та чинне кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство, згідно з яким відносно особи, яка вчинила злочин у стані неосудності, не може бути винесено вирок.

Останні роки в національному кримінальному праві продовжує вдосконалюватися тенденція до напрацювання наукової позиції з приводу вищезазначених дискусійних питань, зокрема щодо розмежування понять «звільнення від кримінальної відповідальності» та «виключення кримінальної відповідальності», що підтримує значна кількість науковців. Розмежування понять «виключення відповідальності» та «звільнення особи від кримінальної відповідальності» розглядається також у сучасній теорії права. Зокрема, прихильниками такої точки зору зазначається, що в першому випадку ми маємо справу з правопорушеннями, за які відповідальність не настає внаслідок певних юридичних умов чи фізичного стану особи, в другому – відповідальність уже має місце і йдеться виключно про правові підстави можливого звільнення від покарання та виключення підстав відповідальності. При цьому зауважується, що звільнення від відповідальності має свої специфічні підстави, відмінні від підстав виключення відповідальності. Виключення кримінальної відповідальності за чинним КК України має місце, наприклад, при малозначності діяння (ч. 2 ст. 11), вчиненні особою суспільно небезпечного діяння, перебаченого КК України, у стані неосудності (ч. 2 ст. 19). У цих випадках така особа, як передбачає КК України, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене (ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 385, ч. 2 ст. 396) або за вчинене нею, не тягне за собою кримінальної

відповідальності¹. Якщо ж аналізувати кримінальне процесуальне законодавство, то слід навести окремі висновки Д. С. Слінька про те, що вчені-процесуалісти наголошують на тому, що чинне законодавство не визначає процесуального змісту неосудності. Одні вчені вказують, що у кримінальному процесі існує інститут неосудності, який містить у своєму складі процесуальні норми, що визначають порядок призначення та проведення психіатричної експертизи, ознайомлення з висновком, складання клопотання щодо застосування примусових заходів медичного характеру, проведення судового розгляду та складання і проголошення ухвали суду, порядок знаходження на лікуванні та звільнення від лікування, а інші визначають теоретичні прогалини чинного законодавства відносно змісту застосування примусових заходів медичного характеру, міри лікування, після чого вказують на необхідність застосування положень кримінального процесуального інституту щодо підозрюваного, обвинуваченого [21, с. 182], що ми підтримуємо.

Висновки

Дослідження наукових позицій і норм КК України та положень КПК України обумовлює висновки щодо наступної теоретичної конструкції застосування примусових заходів медичного характеру: встановлення факту вчинення кримінального правопорушення конкретною особою; після проведення судово-психіатричної експертизи визначення, що така особа є психічно хворою та на її підставі не може бути осудною; така особа є суспільно небезпечною для суспільства та повинна бути ізольованою на період примусового лікування. За відсутності хоча б одного з елементів вказаної конструкції не може бути застосовано примусові заходи медичного характеру. Оцінюючи певні наукові позиції окремих учених та наукових шкіл із кримінального права та процесу, слід зробити узагальнення, що вони базуються на вихідному положенні про те, що основною складовою кримінальної відповідальності є засудження особи, ухвалення обвинувального вироку суду, в якому надається правова оцінка діяння та конкретної особи, яка його вчинила, а при застосуванні примусових заходів медичного характеру таке рішення не виноситься. Зіставлення чинного національного кримінального і кримінального процесуального законодавства дає можливість оцінювати примусові заходи медичного характеру примусовими заходами кримінально-правового характеру як такими, що застосовуються в межах кримінально-правових відносин стосовно осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, були хворими на певні види психічних захворювань на момент вчинення злочину. За результатами дискусії з порушених питань

¹ Там само.

виокремлено тенденцію стосовно сучасного розвитку напрямку у кримінальному праві щодо відмежування понять і сутності «звільнення особи від кримінальної відповідальності» та «покарання» від «виключення такої відповідальності» та наявності та виокремлення при цьому іншого напрямку – «кримінально-правового примусу». При цьому слід окремо виділити дослідження щодо осіб, які захворіли на психічну хворобу вже після вчинення злочину, або при відбуванні покарання в місцях позбавлення волі, що належить до процесуального механізму тимчасового відтермінування призначеного кримінального покарання. Результати дослідження співвідношення норм кримінального і кримінального процесуального законодавства щодо застосування примусових заходів медичного характеру підтверджує і представляє механізм взаємодії та реалізації матеріального і процесуального права щодо забезпечення завдань кримінального провадження відповідно до ст. 1 КК України та ст. 2 КПК України. Водночас дослідження в цьому напрямку тривають, а порушені у статті питання підлягають окремому дослідженню.

Список бібліографічних посилань: **1.** Бугайчук К. А. Публічне адміністрування в органах Національної поліції України : монографія. Харків : Панов, 2019. 550 с. **2.** Баулін Ю. В. Вибрані твори. Харків : Право, 2013. 928 с. **3.** Юхно А. А., Глобенко Г. И., Фомина Т. Г., Рудой Е. Н. Проблемы обеспечения и реализации прав психически больных лиц в уголовном производстве Украины. *Geogian Medical News*. 2019. № 1 (286). С. 90–96. **4.** Меркулова В. О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти : монографія. Одеса : Одес. юрид. ін-т Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. 225 с. **5.** Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія. Харків : Право, 2012. 272 с. **6.** Головка Л. В. Освобождение от уголовной ответственности и освобождение от уголовного преследования: соотношение понятий. *Государство и право*. 2000. № 6. С. 41–51. **7.** Карпухин М. П., Курьянский В. И. Уголовная ответственность и состав преступления. М. : Юрид. лит., 1974. 232 с. **8.** Баулін Ю. В. Методологічне значення поділу права на приватне і публічне для кримінально-правових досліджень // Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13–14 груд. 2002 р.). Харків : Право, 2003. С. 286. **9.** Чугунников И. И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одесса, 2000. 236 с. **10.** Иванов А. А. Правонарушение и юридическая ответственность. Теория и законодательная практика : учеб. пособие. М. : Закон и право, 2004. 120 с. **11.** Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и формы ее реализации. Одесса : АО БИХВА, 1978. 191 с. **12.** Буфетова М. Ш. Производство о применении принудительных мер медицинского характера : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Иркутск, 2004. 20 с. **13.** Соловій Я. І. Межі кримінальної відповідальності :

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 217 с. **14.** Стручков Н. А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. 288 с. **15.** Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Правові джерела, 2002. 324 с. **16.** Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / отв. ред. Е. Л. Стрельцов. Харьков : Одиссей, 2005. 864 с. **17.** Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций. М. : БЕК, 1996. 560 с. **18.** Назаренко Г. В. Принудительные меры медицинского характера : учеб. пособие. М. : Дело, 2003. 176 с. **19.** Курс уголовного права. Общая часть : в 2 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М. : Зерцало-М, 2002. Т. 1: Учение о преступлении. 624 с. **20.** Сверчков В. В. Уголовное право : учеб. пособие. М. : Юрайт, 2013. 509 с. **21.** Слінько Д. С. Правове забезпечення звільнення від кримінальної відповідальності на стадіях процесу : монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2018. 442 с.

Надійшла до редколегії 12.06.2020

Turenko D. V. Problematic issues of Criminal and Criminal Procedural Legislation in Applying Coercive Medical Measures

The author of the article proves that the possibility for a court to apply coercive medical measures to an insane person who has committed a socially dangerous act is regulated by the norms of the law on criminal liability and the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine. Their implementation is carried out in the interaction of substantive and procedural law, in particular in certain forms of criminal liability and in measures that are not covered by criminal liability, but are called criminal coercion, and is resolved through individual procedural institutions. The scientific positions of certain scholars and representatives of scientific schools on these issues were studied. On their basis the author expressed a number of own conclusions on problematic and debatable areas and issues raised in the article. Based on the results, the author of the article made some conclusions about the application of coercive medical measures: establishing the fact of committing a criminal offense by a specific person; after a forensic psychiatric examination to determine that such a person is mentally ill and according to its results cannot be sane; such a person is socially dangerous to society and must be isolated for the period of involuntary treatment. In the absence of at least one of the elements of the specified structure, coercive medical measures cannot be applied. The author made generalization, based on the initial provision that the main component of criminal liability is the conviction of a person, the adoption of a court conviction, which provides a legal assessment of the act and the specific person who committed it. Comparison of the current criminal and criminal procedural legislation provides an opportunity to assess coercive medical measures by coercive measures of a criminal law nature, as those used in criminal law relations against persons who committed a socially dangerous act, are ill with certain types of mental illness at the moment of the commission of a crime. The tendency of modern development of the direction in criminal law about delimitation of concepts and essence of "release of the person from criminal liability" and "punishment" from "exclusion of such responsibility" and existence and

allocation at the same time of other direction - "criminal coercion" is distinguished. At the same time, the conclusions concerning persons who fell ill with a mental illness after the commission of a crime or while serving a sentence in places of imprisonment that relate to the procedural mechanism of temporary suspension of the imposed criminal punishment, were singled out. The results of the study of criminal and criminal procedural legislation on the application of coercive medical measures confirm and present the mechanism of interaction and implementation of substantive and procedural legislation to ensure the objectives of criminal proceedings under the Art. 1 of the Criminal Code and the Art. 2 of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

Key words: correlation, insane person, socially dangerous act, sane person, court, scientific position, criminal responsibility, forensic psychiatric examination, mental illness, crime, punishment, postponement of punishment, compulsory treatment.

